

ХРОНІКА

ЯКІВ ВАСИЛЬОВИЧ БЕЛІК (29.11.1921 – 19.06.2006 рр.)

До 90-річчя від дня народження

Доктор біологічних наук, професор Яків Васильович Белік народився 29 листопада 1921 р. в с. Ліщинівка Христинівського району Київської (тепер Черкаської) області. Після закінчення середньої школи (1940 р.) він був призваний до лав Червоної Армії.

Незаперечною заслугою Я. В. Беліка перед Батьківщиною є його солдатська служба (1940–1946 рр.), особливо його активна участь у Великій Вітчизняній війні (з 22 червня 1941 р. до 9 травня 1945 р.). На восьми фронтах цієї кровопролитної війни він самовіддано виконував обов'язки телефоніста, санінструктора та хімінструктора артилерійської батареї. Захищав і звільняв від фашистів землю, міста і села України, Росії, Білорусі, Литви, Польщі. Брав участь у военній обороні міст-героїв (Києва, Сталінграда, Севастополя, Мінська, а також Львова, Кременчука, Полтави, Харкова, Донецька, Сімферополя та інших). Штурмував місто-фортецю Кенігсберг. За участь в бойових діях нагороджений урядовими нагородами: орденами «Вітчизняної війни I ступеня» та «Червоної зірки», медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграда», «За взяття Кенігсберга» та багатьма іншими. Був двічі поранений, інвалід війни.

Після демобілізації Я. В. Белік навчався в Київському стоматологічному інституті (1946–1950 рр.), який закінчив із відзнакою і був запрошений до аспірантури в лабораторію ензимів (ферментів) Інституту біохімії АН УРСР, якою керував всесвітньо відомий біохімік академік В. О. Беліцер. У 1953 р. Яків Васильович успішно закінчив аспірантуру, подав до захисту кандидатську дисертацію на

тему «Изучение механизма образования фибрина из фибриногена», яку захистив в Київському державному (національному) університеті ім. Т. Г. Шевченка в 1954 р. Вся подальша його творча робота в Інституті біохімії проходила у відділі біохімії нервової системи під керівництвом академіка О. В. Палладіна. В цьому відділі він виконав докторську дисертацію на тему «Белки субклеточных структур ткани головного мозга и интенсивность их обновления на разных стадиях постнатального развития» і в 1970 р. захистив її. У 1958 р. йому було присуджене наукове звання старшого наукового співробітника, а у 1974 р. —

професора за спеціальністю «біохімія».

Протягом 54 років роботи в Інституті біохімії Я. В. Белік виявив великі здібності до наукової і науково-організаційної роботи, надзвичайну працьовитість, наполегливість.

Основними науковими напрямками, які Я. В. Белік опрацьовував протягом роботи в Інституті біохімії були:

а) Проблемні питання біохімії зсідання крові та історії розвитку цих досліджень він виклав у кандидатській дисертації (1953 р.), науковому огляді з питань історії створення ензиматичної теорії зсідання крові (1954 р.) та у монографії «Биохимия свертывания крови» (1957 р.) у співавторстві з Є. Л. Ходоровою.

б) Біохімія нервової системи. Численні експериментальні розробки з цієї актуальної проблеми функціональної біохімії стосуються переважно вивчення структурно-біохімічної організації, розподілу та прижиттєвого обміну протеїнів нервової тканини на органічному, регіональному, субклітинному та суборганічному рівні в нормі, за різних функціональних та патологічних станів, на різних етапах індивідуального розвитку тварин. Особливу увагу було звернено на пізнання

ролі ензимів розпаду протеїнів за обміну речовин. Багато уваги ним було приділено дослідженню специфічних для нервової тканини протеїнів (ідентифікації, виділенню і очищенню, вивченню біологічних властивостей, пошуку їхніх можливих фізіологічних функцій і участі у фізіологічних процесах). Багаторічні дослідження Я. В. Беліка узагальнено ним в багатьох наукових експериментальних працях, оглядових статтях та монографіях. Монографію «Белки головного мозга и их обмен» (1972 р.), написану у співавторстві з О. В. Палладіним і Н. М. Поляковою, перевидано у 1977 р. англійською мовою. Ще одна монографія – «Специфические белки нервной ткани» (співавтор В. А. Березін) – підсумовує багаторічні дослідження її авторів і досягнення світової нейрохімічної науки з цього питання (1990 р.). За цикл наукових робіт у 1978 р. Я. В. Беліку було присуджено премію ім. О. В. Палладіна.

в) Біохімічна інформатика. Я. В. Беліком було підготовлено до друку шість томів високоінформативного бібліографічного покажчика «Нейрохімія». У світ вийшло лише два томи видання, які містять повні бібліографічні описи понад 12 тисяч публікацій світової літератури за 1953–1967 рр.

г) Історія біологічної хімії як науки. Цей науковий напрям у працях Я. В. Беліка охоплює, головним чином, історію розвитку науки про біохімію зсідання крові та біохімію нервової системи, а також опис життя і багатогранної діяльності фундатора Інституту біохімії академіка О. В. Палладіна та багатьох заснованих ним актуальних наукових напрямів біохімічної науки.

Я. В. Беліком (особисто і у співавторстві) опубліковано близько 210 наукових праць. Крім того, він підготував до видання низку книг (збірники першої та другої Всесоюзних конференцій з біохімії нервової системи, які потім були перевидані відповідно японською та англійською мовами, а також вибрані твори О. В. Палладіна).

Багато творчих зусиль Яків Васильович приділяв підготовці наукових кадрів високої кваліфікації – кандидатів і докторів наук. Під його керівництвом виконано 2 докторські та 12 кандидатських дисертацій. З 1986 р. він був членом Європейського нейрохімічного товариства. Його наукові розробки регулярно висвітлювались в наукових доповідях на багатьох з'їздах, симпозіумах і конференціях.

Виконуючи в різні роки обов'язки старшого наукового співробітника, завідувача відділом біохімії нервової системи, заступ-

ника директора Інституту з наукової роботи, Я. В. Белік не тільки сумлінно і кваліфіковано виконував посадові обов'язки, але й завжди був принциповим, чесним, доброзичливим та вимогливим до себе і підлеглих. Такі риси його характеру виразно виявлялись тоді, коли він виконував на громадських засадах обов'язки вченого секретаря Всесоюзної координаційної комісії з проблем біохімії нервової системи, члена секції нейрохімії наукової ради з проблем біохімії тварин і людини при координаційній раді Президії АН СРСР, члена наукової ради з проблем біохімії тварин і людини відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини АН УРСР, члена редколегії, заступника головного редактора, виконуючого обов'язки головного редактора, члена редакційної ради «Українського біохімічного журналу», члена редколегії журналу АН СРСР та АН АрмРСР «Нейрохімія», голови державної екзаменаційної комісії біологічного факультету Київського державного (національного) університету ім. Т. Г. Шевченка та ін. Починаючи з 1973 року і до 2004 р., Я. В. Белік віддавав багато творчих сил і енергії спочатку створенню, а в подальшому – функціонуванню Меморіального музею засновника Інституту і багатьох найактуальніших напрямів функціональної біохімії академіка О. В. Палладіна, виховував «біохімічну» молодь на кращих традиціях старших поколінь біохіміків.

Я. В. Белік – достойний учень двох видатних учених-біохіміків із світовим ім'ям: академіка АН УРСР Володимира Олександровича Беліцера, який помітив його ще студентом і дав шлях у науку; другим науковим керівником і наставником був академік АН УРСР Олександр Володимирович Палладін, з яким Яків Васильович працював майже 20 років.

Проф. Я. В. Белік був одним із провідних учених у галузі функціональної біохімії нервової системи. Ним досконально досліджено структурно-біохімічну організацію протеїнів нервової системи на різних рівнях, за різних функціональних і патологічних станів. Під його керівництвом було виділено і очищено чотири нейроспецифічних протеїни – протеїн S-100, антиген Д, основний енцефалітогенний протеїн мієліну і протеїн SCP. Ці дослідження Я. В. Беліка були вагомим внеском у розвиток знань з біохімії та специфічного функціонування протеїнів нервової системи у світову науку.

Д.б.н., проф. Р. П. Виноградова